

onze muizen 11

SLAAPMUIZEN

In deze serie zijn we genaderd tot de familie der slaapmuizen (Gliridae), „kleine eekhoorn-tjes” zoals ze wel worden genoemd. Inderdaad doen ze in uiterlijk (o.m. staart) en leefwijze enigszins aan die bosbewoners denken. Het zijn ervaren klimmers en springers en ze bewegen zich bijzonder snel, ook in bomen.

In ons land komen 2, wellicht 3 soorten voor wier woongebied is beperkt tot Zuid-Limburg: eikelmuis (*Eliomys guercinus* L.), hazelmuis (*Muscardinus avellanarius* L.) en — waarschijnlijk — relmuis (*Glis glis* L.), en 2 ervan behoren tot de beschermde dieren. In het Staatsblad van 18 oktober 1973 heeft het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk een besluit bekend gemaakt waarbij op grond van art. 22 Natuurbeschermingswet een aantal inheemse dier- en plantensoorten als beschermd wordt aangewezen. Bij de zoogdieren worden o.m. genoemd de eikelmuis en de hazelmuis.

Nog enkele algemene kenmerken der slaapmuizen:

- * de lange staart, ongeveer $\frac{3}{4}$ van de lichaamslengte, behoort bij de klimmers (de korte bij de woelmuizen); ze is borstelig behaard, behalve bij de hazelmuis;
- * grote ronde oren en zwarte ogen met donkere ring;
- * de winternesten (voorzover de dieren niet in hollen e.d. verblijven) zijn groter en solider gebouwd dan de zomernesten;
- * ze houden — in tegenstelling tot de eekhoorns — een echte winterslaap (zie slot van dit artikel); vandaar de familienaam.

EIKELMUIS

(*Eliomys guercinus* L.)

Streeknamen: grote hazelmuis, eekhoornmuis, tuineekhoornmuis, tuinslaper, zevenslaper (ten onrechte, gjp).

Areaal en biotoop

Komt voor in geheel Europa, zij het in het noorden en oosten sporadisch; zelfs in Duitsland worden de aantallen naar het oosten geringer. In het hooggebergte kan hij tot ruim 2000 m doordringen.

In ons land leeft hij vnl. in Zuid-Limburg, waar de eerste vondst bij Gulpen door Thyse in 1898 werd beschreven. Hij kan er plaatselijk soms nogal massaal optreden.

Biotoop: in kreupelhout, bossen, vnl. in loof- en gemengd bos, boomgaarden en tuinen. 's Winters verschijnt hij wel eens in schuren en op zolders.

Uiterlijk en leefwijze

Bij een lichaamslengte van 11.5—17 cm en een staart van 9—12.5 cm, is het dier aan de rugzijde rood- tot (bij jonge exemplaren) grijsroodbruin gekleurd, terwijl de buik vuilwit is. De grote ogen zijn omgeven door een zwarte ring die zich als streep onder langs de oren voortzet en scherp contrasteert met de witte wangen. De lange staart, aan de onderzijde wit, is voorzien van een ronde zwarte pluim.

De eikelmuis is een onverzadigbare alleseter: vetrijke zaden, vruchten, noten, eieren, granen, insecten en hun larven, vleeswaren, kleine vogels.

In Zuid-Limburg is hij speciaal gevreesd bij fruitkwekers daar hij in de herfst nogal eens een bezoek pleegt te brengen aan fruitopslagplaatsen. Schade treedt veelal op in bosaanplantingen, de vogelstand (kleine zangers) en vruchtbomen; vooral de laatsten kunnen ze ernstig aantasten, aangezien ze meer vruchten stuk bijten dan consumeren. In bossen maken de dieren zich wel schuldig aan het „ringen” van takken.

Rattenholen, mollengangen e.d. worden overdag als verblijfplaatsen benut.

Van de zintuigen is het gehoor het best, de reuk redelijk ontwikkeld.

Natuurlijke vijanden: nachtroofvogels, kleine marterachtigen (bunzing, hermelijn, wezel), katten.

Na een draagtijd van ruim 3 weken werpt moeder muis in het voorjaar gemiddeld 3—6 blinde, naakte jongen; in september kan soms, onder gunstige omstandigheden, nog een tweede worp volgen.

De jongen kunnen pas na 18—21 dagen normaal zien, een opmerkelijk lange tijd in de knaagdierwereld. Indien geen oud vogel- of eekhoornnest wordt betrokken, vervaardigt de moeder voor haar kroost een rond nest van bladeren, takken en mos, dat soms inderdaad de vorm en afmetingen van een eekhoornnest bezit, doch niet uitmunt door hygiëne. Het interieur van het nest, dat in de takken van bij voorkeur eike- en beukebomen wordt gebouwd, bestaat uit takjes, gras, mos, fijngemaakte boomschors en/of vogelveren.

De eikelmuis kan een ouderdom van 8 jaar bereiken.

Eikelmuis
(foto's A. Balkstra).

HAZELMUIS

(*Muscardinus avellanarius* L.)

Areaal en biotoop

Het verspreidingsgebied van deze muis beslaat geheel Midden-Europa, incl. Engeland, tot de Pyreneeën, Midden-Italië en de Balkan. In Frankrijk en Luxemburg is hij niet talrijk. Kan hoogten bereiken van ca. 2000 m.

In Nederland komt het dier alleen in Zuid-Limburg voor, waar de eerste vondst in 1916 werd gemeld (Schinveld); grote populaties komen echter niet voor.

Vermelding verdient de waarneming van W. Betzema, die in 1967 in een bos in Putte (N.Br.) een hazelmuis in een wilgenboom zag klimmen om er zich aan de bast te goed te doen.

Biotoop: prefereert struikgewas met meidoorn en hazelaar in heuvelachtig terrein of jonge aanplant van eiken en beuken.

Uiterlijk en leefwijze

De hazelmuis is een slank dier met lange, rondom glad behaarde staart, doch niet borstelig. De vacht is geelrood met lichtere buikzijde. Keel en borst zijn wit, oren en wangen roodbruin. De grote zwarte ogen zijn omgeven door een donkere ring. Lichaamslengte 6—9 cm, staart 5.5—8 cm.

Hazelmuisen kunnen zeer goed klimmen en hangen dan soms aan de achterpoten in dicht struikgewas.

Het zomernest, in bomen of struiken, is bijzonder kunstig gebouwd van gras, bladeren, haren en veren, het is rond tot ovaal met een doorsnee van ca. 13 cm; het hangt 1—3 m boven de grond, hetgeen veiligheid tegen ongewenst bezoek (kleine roofdieren) waarborgt. Het menu bevat hazelnoten, zaden, eikels, bessen en struikknoppen. Van de zintuigen is het gehoor scherp, de reuk echter slecht.

Na een draagtijd van plm. 3½ week werpt het wijfje vrij laat in het jaar (juni—augustus) gemiddeld 5—7 naakte, blinde jongen, waarna in september meestal nog een 2e worp volgt. De jonggeborenen blijven 16—18 dagen blind.

Levensduur van de hazelmuis: tot 5 jaar.

Hazelmuis (foto's A. Balkstra).

RELMUIS

(Zevenslaper, *Glis glis* L.)

Areaal en biotoop

Verspreidingsgebied: Midden- en Zuid-Europa en Klein-Azië; van Zuid-Frankrijk en de kust van de Atlantische Oceaan, van de Duitse Oostzeekust tot Zuid-Italië. In het Alpengebied kan hij tot 1400 m hoog klimmen.

Na de import in 1902 in Hertfordshire is deze muis ook in Engeland bekend.

De vraag of het dier inderdaad in Zuid-Limburg voorkomt, is nog altijd niet volmondig met ja beantwoord, ondanks positieve vermoedens: aanwezigheid in de Belgische Ardennen. Een der redenen van de bestaande twijfel is het feit dat in Zuid-Limburg ook de eikelmuis (abusievelijk) zevenslaper wordt genoemd. Grotere zekerheid ontstond door de waarneming van G. H. Waage in het Cannerbos (1932).

Biotoop: loofbos met voorkeur voor beuk, eik, noot en fruitbomen; dringt zelfs door tot onder de daken van woningen, zomerhuisjes e.d.

Uiterlijk en leefwijze

De lange fraaie pluimstaart, boven grijs en onder wit, herinnert weer aan 'n kleine eekhoorn. Ook de dichte vacht bezit die kleuren. Als alle slaapmuizen heeft het dier grote ronde oren en grote zwarte ogen met donkere ring. Lichaamslengte 13—19 cm, staartlengte 11—16 cm.

De relmuis kan als echte bosbewoner uitstekend klimmen en voelt zich tussen takken en twijgen goed thuis. Springen doet hij alleen in noodsituaties, doch op de begane grond beweegt hij zich niet al te vlot.

Overdag schuilt de muis in een nestkast of in een eigen nest; bij fourageren bewijzen oren en ogen goede diensten.

Menu: noten, zaden, schors, fruit, doch ook vogelnesten worden wel geplunderd.

Zevenslaper (foto A. Balkstra).

Zevenslaper
(foto A. Balkstra).

Het wijfje draagt ca. 4 weken en brengt in juni—juli 3—7 naakte en blinde jongen ter wereld, die na 3 weken de ogen openen. Soms volgt nog een tweede worp.

De relmuis kan een leeftijd van 8 jaar bereiken.

De naam „zevenslaper” dankt het dier aan z'n 7 maanden durende winterslaap, van oktober tot eind april.

Onderlinge gevechten zijn bij deze muizen niet zeldzaam; de daarbij vallende slachtoffers worden vaak door de soortgenoten opgesoupeerd.

WINTERSLAAP

Veel diersoorten zijn aangepast aan ongunstige levensomstandigheden, die hen dwingen gedurende bepaalde tijd zonder voedsel te leven:

winterslaap bij enkele zoogdieren;

rusttoestand bij lage temperatuur: reptielen, amfibieën;

rusttoestand bij droogte: vissen;

rusttoestand bij lage temperatuur en droogte: insecten (diapause; zie „Rat en Muis”, okt. 1973).

Behalve vleermuizen en egels, houden van onze inheemse zoogdieren ook slaapmuizen een echte winterslaap, gekenmerkt door een:

a. zeer trage stofwisseling: beperkte hartslag en ademhaling, lage temperatuur;

b. speciale voorbereiding: veel eten in de herfst, resulterend in een onderhuidse vetophoping, vnl. in borst- en nekstreek.

Het begin van de winterslaap wordt ingeluid door een combinatie van de factoren temperatuursdaling en de in het lichaam optredende chemische veranderingen (hormonale werking).

De lichaamstemperatuur volgt echter tijdens de slaap die van de omgeving met dien verstande dat, als deze te laag wordt, de lichaamstemperatuur weer stijgt. Echte winterslapers worden dus gedurende de rustperiode bijna tot koudbloedigen.

Daar de lichaamswarmte afhankelijk is van de verbranding van het voedsel, moeten winterslapers flinke vetvoorraden als reserve bezitten en moet de verbranding zo economisch, dus zo langzaam mogelijk verlopen. Van de vóór de winterslaap opgeslagen reserves kan het dier na het ontwaken nog enige tijd leven. *

Erna Mohr (1954) vermeldt de vangst van een 3-jarig eikelmuiswifje, kort vóór het begin van de winterslaap: gewicht 210 gram waarvan 135 gram vet; het normale gewicht van een volwassen eikelmuis in de zomer bedraagt 65—80 gram.

Het opvoeren van de lichaamstemperatuur begint al vóór het ontwaken (hormonale werking): toeneming van hartwerking en ademhaling, terwijl dit proces erná veel voedsel vraagt: de dieren zijn hongerig.

Dat lage temperatuur of voedselgebrek alléén de winterslaap niet veroorzaken, blijkt uit proeven met hazelmuizen, die men ook in een verwarmd vertrek en bij voldoende voedsel in slaap heeft gekregen.

De dieren slapen veelal in opgerolde houding, de staart tussen de oren doorgetrokken; de bolvorm van het lichaam reduceert zodoende de warmteuitstraling.

Interessant is de vraag in hoeverre de winterslaap van invloed is op de levensduur. Slaapmuizen bereiken in hun soort vrij hoge leeftijden: eikelmuis en relmuis tot 8 jaar, hazelmuis tot 5 jaar. Bij egels (insectenetende winterslapers) is die invloed niet merkbaar, doch deze dieren slapen slechts van november tot maart, terwijl onze slaapmuizen 6 à 7 maanden uit de roulatie zijn. Uit enkele tientallen jaren ringonderzoek bij vleermuizen is naar voren gekomen dat veel in 't wild levende soorten opmerkelijk ouder werden dan hun in gevangenschap vertoevende familieleden.

G. J. Pop

*Winterslapende
eikelmuis.*

*Foto J. Th. ter Horst,
Maastricht.*